

VI

На морях штормило справді, метеорологічні зведення були невтішні, проте циклон шаленів далеко – десь над Егейським морем, а на Чорному панував штиль, і "Рене-санс" вночі полишив Констанцу.

Другого дня перед обідом прибули до Варни – лише на кілька годин, щоб оглянути унікальний печерний Аладжа-монастир; Майстер Северин тут уже бував – дуже давно, тоді він уперше зміг вирватися за межі імперії. Мав тоді ще чорне до блиску волосся і – жодної зморшки на чолі; а чи впізнала б його нині, сивого й статечного, болгарка Софія, чи він упізнав би її – напевне, дуже поважну жінку? Та чи потрібно впізнавати? То тільки у співжитті подружжя не помічають старости, а як лише відірвуться одне від одного на час – і прокладається між колишніми коханцями нездоланна межа.

А якою була б сьогодні дівчинка з м'ячиком? Може, то й добре, що не зустрів її у зрілому віці, і являється вона йому молодою, ніби час для неї нічого не важить, й Северин, вічно закоханий у її переміни, сам не спостерігає за своїм віком; а певне, старости й немає, поки її відганяє присутність вічно живої жіночої молодости...

Куди ж поділася Саламіна? Вже другий день Северинові не вдається її зустріти; що могло трапитися: дійняло її розчарування після побачення в Констанці або ж це банальна жіноча гра – відтягувати жадану мить, щоб вона була потім солодшою. Майстра проймало втішне відчуття: та невже він ще раз закохався – може, й востаннє?

На обід прийшов зарання, сподіваючись, що й Саламіна зайде до ресторану, й він попросить її сісти поруч. Сталих місць за столиками учасники круїзу не мали й у такий спосіб швидше зазнайомилися; теплохід заходив у лійку Босфору, вже проступили крізь імлу щогли мінаретів над

сірими банями стамбульських мечетей – мандрівники швидко всідалися за столиками, щоб встигнути вийти на палубу ще до того, як корабель пришвартується в Золотому Розі; Саламіні не було, й до Северина піділи Анатолій і норвежка Гелена, одне вільне місце залишилося, і його зайняв чоловік зі шпакуватим, стриженем під щіточку волоссям – він поглянув на сусідів проникливим, аж гейби викличним поглядом і представився:

"Боріс із Москви-матушкі... С госпожой Геленой ми давно знакоми, а ви, как мне кажется, міліє хохла із незалежної України. Угадає?"

"Не зовсім, – спокійно відказав Анатолій. – Ми все-таки українці й воліли б, аби ви так визначали нашу національність, якщо вже вирішили з нами познайомитись".

Боріс був розв'язний, надміру безтурботний, він залишався кондовою поволзькою говіркою:

"Але ж бо ви амбітні, дорогі земляки!.. Та певно, певно, щирі українці! А от я зовсім безболісно реагую, коли мене хтось та й обізває кацапом. Самоіронія властива лише справді незалежним людям... До речі, я не зовсім добре розумію вашу мову, чи не могли б ви перейти на престижнішу?"

"Вперше чую, що мови є престижні й непрестижні, – теж спокійно мовив Северин. – Але якщо ви так вважаєте, то можемо скористатися англійською..."

"М-да-а... Ну ладно, говоріть по-своєму... А мене останнім часом вельми цікавить ось яке питання: що вам дала незалежність, адже вашому народові зараз важче живеться, ніж при советах".

"Незалежність нам дала незалежність, ви здатні це зрозуміти?" – вже почав кипіти Северин.

Анатолій торкнувся долонею плеча колеги й заговорив тихим безбарвним голосом:

"Пані Гелена вважає мене націоналістом, пригадуєте, пані Краг, нашу дискусію в "Таверні під Акрополем"? То скажіть тепер, що дала норвежцям незалежність від шведів?"

"Я поки що послухаю, – відказала Гелена. – Хочу з'ясувати для себе самої свої власні переконання. Можливо, нині вони зазнають змін..."

Кельнер приніс перші страви, Борис швидко вимітав тарілку – йому хотілося розмовляти.

"Про норвежців поки що помовчимо, – сказав, витираючи серветкою рота. – У них сама лише література й музика засвідчила про готовність нації до незалежності: Кнут Гамсун, Тар'ей Весос, Едвард Гріг... Яко критик, я цікавився вашим красним письменством – і кого надивав серед українських літературних героїв: бандита Чіпку, розбійника Довбуша, дегенерата варнака, п'яного хама козака Голоту!"

"Ми могли б поговорити і про найвищий рівень нашого мистецтва, – відклав ложку Северин. – Але якщо ви вже приземлились до наших негативних персонажів, то подумайте: хіба кращі за них мордерця невинних жінок Раскольніков чи батьковбивця Смердяков? Будьте ж об'єктивні!"

"Ого! – аж підхопився з місця Борис. – Ви надто високо замахнулись – не досягнете, не досягнете! Згадайте з-поміж своїх письменників хоча б одного, рівного Достоевському!"

"Рівності не буває навіть у стаді, шановний Борисе, – відказав Северин. – А між письменниками вона тим більше неможлива, оскільки кожен – самодостатня індивідуальність... Що ж, великих серед своїх я міг би, звичайно, не одного назвати, та ви їх добре знаєте. І всі вони у нас корінні. Ваші ж – кооптовані, і то дуже часто з українського середовища. Подякуйте нам за Чехова, Гоголя, Реліна, Короленка... І за Льва Толстого, онука українського гетьмана – теж".

"Ще не вистачало, аби вони писали свої твори малоросійщиною!" – вигукнув Борис.

"І писали б... Ви читали Ключевського? Думаю, що так... А він, між іншим, ось що сказав: "Якби Київ не зруйнували татари, то офіційною мовою держави була б не суміш церковно-слов'янської та фінської мов, а староукраїнська, і Пушкін писав би цією мовою".

"Какая несуразіца – прошипів Борис. – Да за такіє висказиванія раньше... Вот ми і дожілись!"

"А таки дочекались, – проказав Анатолій, різко відсунувши тарілку. – Ми дочекались".

Теплохід уже швартувався до пірса, гуркотів, ударяючись у бетон, пасажири вмить покинули столики, вихопились на палубу: над Золотим Рогом височіла мечеть Сулейманіє, а за нею – така ж велична Аїя-Софія та інші храми; у небо вистрелювало безліч мінаретів, і це справляло неповторне враження: мусульмани не згірше за християн зуміли наблизитись до Бога.

Борис квапно полишив незгідливих співрозмовників – утік від них, немов ошпарений; Анатолій, малий і звинний, уже встиг пробратися на ніс корабля, щоб ніхто йому не заважав споглядати Стамбул; на бічній палубі стояли, пригорнувшись одне до одного, нерозлучні Корнило й Еліта, вони були зайняті собою, й столиця Туреччини їх мало цікавила; мариніст пан Єжи уважно, зі знанням справи, спостерігав, як швартується корабель; у натовпі гасав, перебігаючи з корми на ют і з юта на корму загадковий оригінал з червоним волоссям і з косичками, що стирчали навсібіч, мов промені, й виголошував вірші нікому не зрозумілою мовою – може, на есперанто; Гелена взяла під руку Северина й сказала:

"Я хочу побути з вами".

"З приємністю, – не зовсім доладно відгукнувся Майстер, розглядаючись, чи не побачить де Саламіні – її на палубі не було, куди могла подітися; червоноголовий поет і далі не вгавав, на бігу декламуючи тільки йому зрозумілу поезію. – Що це за тип?" – спитав Северин.

"Ніхто не знає", – відказала Гелена.

"Може, це наше майбутнє?" – пожартував Майстер.

"Хто знає... Нині всього можна сподіватися".

Теодор вибіг сходишками на капітанський місток і, певне, уявляючи себе командиром корабля, вигукував, цілячись у небо вказівним пальцем: "*Mens sana in corpore sano!*"¹

"Наш керівник, – сказала Гелена, – запропонував екскурсію в Аїя-Софію і в султанські палаци. А ви куди?"

"Я хочу оглянути могили Сулеймана Пишного і Роксолани. Ви чули що-небудь про неї?"

¹ У здоровому тілі здорова душа! /лат./.

"Звичайно... Це унікальна в історії мусульманського світу жінка. Ви, напевне, багато чого знаєте про Роксолану..."

"Я вам розповім, якщо поїдете зі мною".

"Поїду".

...Вулиці Стамбула тісні й з обох боків захащені ятками та крамницями; "Ікарус" з екскурсантами ледве протискається між стінами будинків – уже проминули Айя-Софію, Ат-мейдан – славний колись стамбульський іподром, ринок Бедестан; балакучий гід, уможившись на високому передньому крісельці, безупину вихваляє благословенну й неповторну у своїй красі столицю світу.

"Він сказав – столиця світу – чи мені причулося?" – запитала Гелена в Северина.

"Так, так, – підтвердив екскурсовод, зачувши її питання. – Стамбул – столиця держави на трьох континентах і над п'ятьма морями".

"Ось бачите, пані Гелено, – нахилився Северин до сідки, – що таке націоналізм у вашому розумінні слова: шовінізм, загарбницька захланність, імперська ментальність".

Хтось кинув питання:

"Як ви ставитеся до курдів?"

Гід смикнувся, ніби вжалений, відказав з притиском:

"Домовимось, що будемо говорити тільки про людей!"

Запала в автобусі гнітюча тиша, письменники не знали, як зреагувати на таке блюзнірство – вийти з автобуса на знак протесту чи збойкотувати гіда; не змовляючись, вибрали друге, хтось затягнув пісню, і екскурсовод більше не озивався; Северин сказав до Гелени:

"Ви чули, і пояснювати вам уже не треба, яка різниця між націоналізмом і шовінізмом..."

"Схожі інвективи я чую нині вдруге. Але чому в незмірно віддалених кутках планети можуть люди так однаково мислити: Борис і цей гід?"

"Імперії спороджують у людях стереотип свідомости, який не допускає ані найменшого поруху інакомислення і не дає права поневоленим народам хоча б мріяти про такий цілковито нормальний стан етносу, як самостійність.

Ви ж чули, з яким єхидством вимовляв Борис слово "незалежність". Колишній завойовник ненавидить мене тільки за те, що я опинився на свободі – яке, мовляв, ти маєш право бути вільним?.. А хіба ви подібного не зазнали від шведів?"

"Не такою мірою, не такою..." – похитала головою Гелена.

"Що ж, Швеція, незважаючи на свою завойовницьку політику, не зуміла стати імперією... А тут, бачите, ностальгія за державою, яка колись розповзлася аж на три континенти! А на півночі недобитий Третій Рим з його божевільною жагою світової займанщини і єдиною метою – здобути владу над народами, взяти їх у рабство... Ви знаєте, в часи російської окупації були навіть такі випадки, коли москаль начебто співчував мені, поневоленому українцеві, попліскував по плечу, мовляв, "всё это кагда-нібудь образуется", але жоден з них і думки не допускав, що Україна може відділитися від Росії. Нині ж нехить москаля переросла у ранг ненависти до вільного українця... За всі роки нашої незалежності я не зустрів жодного росіянина, який привітав би мене зі свободою..."

"Але ж нинішня їхня ненависть не має вже жодного сенсу..."

"Як і ненависть цього турка до курдів. А Росія... Вона неспроможна навіть найдемократичнішими гаслами заглушити свою імперську ментальність. Туга за грабіжницькою сваволею, немов короста, свербітиме їй доти, доки залишатиметься у підлеглості Москви хоча б один народ".

"І ви вірите, що всі народи світу стануть колись незалежні?"

"Стануть! Хіба не бачите: як не скаженіють імперіялісти, а таки воюють за свободу курди, звільняються чеченці – від росіян, абхази від грузинів. Хто може нині зупинити марш поневолених народів до волі?"

Гелена уважно слухала, однак видно було, що вона не в усьому погоджується з Северином.

"А чи наша планета витримає таку кількість державних утворень?" – спитала.

"Молоді держави будуть інтегруватися, але на засадах рівноправності. Ви ж не хочете воювати зі Швецією, але й повертатися до колишньої унії з нею не бажаєте".

"Проте я не вірю, що курди зможуть перемогти турків, а чечени – росіян".

"Запам'ятайте мої слова: ви ще будете свідком повстання Курдистану й Ічкерії... Будете теж свідком розпаду російської федерації, бо ж, крім Чеченії, перебувають у її підлеглих ще й Татарстан, Башкортостан, Якутія – вони теж колись виборять собі цілковиту свободу. Приходить у світ нова цивілізація, яка проголосить волю народам і людині".

"А можливість ядерної війни?"

"Не будьте песимісткою, пані Гелено, песимізм загрожувє передовсім вашій нації – вона маленька. І її, і нас усіх може врятувати тільки націоналізм у змаганнях з імперським шовінізмом".

"Ваші міркування варті уваги," – все ще не хотіла погодитись Гелена.

...Султанський некрополь – то музей із гаєм мармуровихobelісків; кожен з них увінчаний більшим або меншим витесаним з каменя тюрбаном – залежно від прижиттєвих заслуг покійного, і коженobelіск змережаний золотою або срібною в'яззю, а посередині цвинтаря, за ажурною огорожею, вивищуються два мармурові гробівці у вигляді наметів: в одному з них спочиває чи не один з найвидатніших керманічів Османської імперії, а в другому – попівна з Рогатина Настя Лісовська, яку турки назвали Роксоланою Хуррем – Радісною Русинкою.

Северин стояв у задумі перед гробом Роксолани, й гордість проймала його душу – не за її вчинки, а за Україну, що народила унікальну в світі жінку, котра за всю багатовікову історію Великої Порти вперше і востаннє подолала закон і традицію – зуміла стати єдиною дружиною всемогутнього султана-законодавця, мала право брати участь у раді дивану та ще й з відкритим обличчям, що за шаріятот каралося смертю; задля неї верховний священник шейх-уль-іслам мусив вписати в Коран спеціальну суру,

яка дозволяла саме так поводитися "найславетнішій жоні найславетнішого султана"; Роксолана приймала чужоземних послів і позувала чужинецьким ізографам; вона правила великого імперією ім'ям свого чоловіка й отримала за це нечуваний у мусульманському світі привілей – спочивати поруч із своїм знаменитим мужем на чоловічому цвинтарі...

"Вона теж була українською націоналісткою? – зовсім поважно спитала Гелена, хоч її питання можна б сприйняти за жарт. – Я читала, що Роксолана, пам'ятаючи про свою вітчину, допомагала невольникам".

"Це солодкі легенди, пані Гелено... Я давно позбувся ілюзій щодо патріотизму Насті Лісовської, яка буцімто у Великодну суботу відмикала хурдиги й випускала українських бранців на волю. Неправда це... Була вона, як засвідчив наш знаменитий орієнталіст Агатангел Кримський, завзятою узурпаторкою влади, вбивцею синів свого мужа від першої дружини, матір'ю Селіма П'яного, який люто ненавидів козацьке плем'я, фундаторкою численних медресе й мечетей, серед яких – велична Сулейманіє, й ніколи не мучила її туга за втраченою Україною, де кобзарі складали думи й пісні про султаншу-українку, і я гадаю, що їй жодного разу не приснився Рогатин..."

"А все-таки мусили бути якісь підстави для легенд, дум і пісень", – боронила Роксолану Гелена.

"Звичайно, звичайно. Була єдина підстава – гордість її земляків за сильну Українку, яка в умовах незалежності – коли б та незалежність була – могла б перевершити своїм генієм княгиню Ольгу. Хай хтось знайде їй аналог! Нема... І в цьому історичний націоналізм Роксолани.. Тож нехай з миром спочиває Настя у вічній славі – не за любов до України, тієї любови в неї не було, а за те, що засвідчила перед усім світом великі можливості своєї нації".

"Ви так само оцінюєте й Ольгу? Мені приємно це чути, адже вона була скандинавкою".

"Ви, звичайно, сповідуєте норманську теорію, і мені це зрозуміло. Шлях з варягів у греки!.. Однак це спірне питання. Київська Русь була могутньою державою й до Рюрика. І подібний шлях, ще за часів оріанських, був про-

кладений не зі Скандинавії до Святошинських пагорбів, а з Греції – апостолом Андрієм Первозваним".

"Це ваша патріотична вигадка чи історичний факт?"

"Завтра у конференц-залі відбудеться розмова з різних історико-літературних проблем. Я маю виголосити доповідь – саме з цього питання, яке ми щойно порушили. Приходьте, пані Гелено, я вас запрошую".

VII

...Шабаш у конференц-залі дедалі дужче шаленів: вигуки, сміх, оглушлива музика вихоплювались на палубу, й подумав Северин, що йому не вдасться захватись від молодих поетів і в каюті. Саламіна збігла униз трапом, Майстер стривожився, що вона знову надовго зникне з його очей, і спохопився наздогнати її, та дорогу враз заступила червоноголова мара з косичками, темінь прошили, немов пломінці свічок, жовті очі й пришпилили Северина до поруччя; він сперся до нього спиною, готовий оборонятися.

Майстер насправді злякався: дивний тип, який нізвідки взявся на теплоході, бо ж ні до якої групи не належав, наступав на Северина з темряви, ніби з потойбіччя, він простягнув руку для вітання, Майстер руки не прийняв і ще тісніше притиснувся спиною до поруччя борту, тоді червоноголовий схопив його за зап'ястя, потермосив, немовби дружньо вітався, й щось белькотів незрозумілою мовою.

"Хто ти?" – протиснув крізь горло Северин.

Червоноголовий, видко, зрозумів питання – вдарив себе кулаком у груди й відповів латиною: "*Poeta clarus!*"¹

"Звідки ти тут узявся й чому такий дивний?" – допитався Майстер і, переконавшись, що поет його розуміє, чекав відповіді.

Проте слів не почув: поет порозумівався кінетичною мовою, і, як не дивно, Северин розумів усе, що вимальовував рухами цей дивак – ніби залишав у повітрі зримі тільки для співрозмовника письмена.

¹ Славний поет! / лат. / .

Червоноголовий повідомляв моторошні речі: мовляв, ви всі прийшли з минулого і в минуле канете; найменша стежина не прокладеться для вас у майбутнє, нещадний шторм насувається з морів на Ізмірську гавань і змете все у ній суше; від вашого корабля не залишиться й тріски, і врятується тільки той, хто піде зі мною на піднебесну вершину, що здіймається над мертвим містом, і звідтіля розпочнеться нове життя світу, в якому чекає на нас жива субстанція ніким не звіданої досі величної поезії, за котрою майбутнє і слава...

Незримі письмена, висвітлені на мить жовтими пломінцями очей червоноголового, застигли в повітрі над головою Северина, й ще поки вони зникли, Майстер встиг відчитати у них вирок собі й своєму поколінню; ним оволоділа глуха безнадія, його дійняло вже не романтичне, а реальне бажання втекти від невідомости майбутнього в минуле, яке ще втрималося на світі у вигляді патріархальних взаємин; і не з примарної піднебесної висоти слід розпочинати нове життя, а повторити його, добувши із пропасних глибин збереженого часу здоровий сенс людської сутности.

Він згадав Саламіну й забажав тепер бути тільки з цією жінкою, яка зберегла в собі непорочність Природи, втекти від жорстокої й руйнівної скверни цивілізації, що вривається, немов цунамі, у згвалтований світ – у резервацію Чистоти, котра ще заховалася десь на окрайцях Зеленої землі біля підніжжя мертвих скель.

Северин простягнув руку, щоб відштовхнути червоноголового, проте рука пройшла крізь нього, мов крізь дим, й тільки жовті очі примари заблмали в даліні; Северин врешті отямився і збагнув, що то миготять світелка маяка на далекому молі ізмирського причалу.

Зайшов до каюти, сів за столик і взявся перекладати англійською свою доповідь для Саламіни: знав непомильно, що Саламіна прийде. Закінчивши роботу, ліг на ліжку і ждав...

Двері тихо прочинилися й зайшла Йоганна – в рожевому анараку з капюшоном, вона непорушно завмерла, притуливши палець до губів.

Северин зачався, чекаючи хоча б найменшого поруху жінки, й боявся зрушитися з місця, щоб не сполохати чарів-

не видиво. Врешті вона відкинула з голови капюшон, легко зсунула з плечей анарак, він упав до стіп, і Северина засліпила білизна жіночого тіла; тверді, як у незайманки, груди випнулися вперед, точені стегна стиснулися, приховуючи лоно пухнастою короною чорного волосся; Майстер весь зітлів від бажання, але й тепер не поворухнувся, й Саламіна пожаліла його: лягла поруч, роздягнула й, прошепотівши гаряче: "Яке в тебе молоде тіло...", – вгорнула його своєю пружною м'якістю.

Кохала Йоганна – не він у неї, а вона входила в нього, відшукуючи в собі для любові найчутливіші дотики, була вона майстринею кохання, і Северин запитав: "Як це так, що в холодному краю живуть такі гарячі жінки"; "А так, щоб вижити серед льодів, – відказала вона, – нас ogrіває, палить і мучить безперервне бажання, ми кохаємося часто, ми кохаємося завжди, і я вдячна добрим духам за те, що послали мені тебе, я б зачахла в такій довгій дорозі без чоловіка; "То знайшла б іншого"; "А ні, ескімоска може прийти тільки до того, хто глянув на неї з гріховною жагою, а ти зробив це у таверні"; "Я поїду з тобою, я самотній і стану в твоєму краю таким, як і ви"; "Ти дуже швидко захочеш повернутися додому, чужинці в нас довго не затримуються, Гренландія призначена тільки для ескімосів"; "Неправда, неправда, ти вродлива й розумна, ти колись була дівчинкою з м'ячиком, я весь свій вік житиму з тобою"; "То забирай мене швидше, швидше", – й Саламіна лягла навznak.

Він брав її пожадливо, потужно, владно – давно не відчував у собі такої чоловічої сили – й шепотів, шепотів: "Я поїду з тобою, я хочу бути там, де Природа панує над людьми, а не люди над нею – і знущаються з неї і нищать"; "Ти вже в нашому краю, ти ж у мені, і чи не все одно, коли покидати... але будь ще, будь, хай я згорю в цьому пеклі"; Саламіна втішалася його коханням, тихо сміялася, обцілювала й просила: "Ще не йди, ще трохи, ще довго будь, ранок далеко..."

Вони кохалися до світанку, а коли Северин врешті зів'яв і міцно заснув, Йоганна підвелася, одягла анарак і тихо вийшла.

Майстер прокинувся: на столі білили неторкані папери, а місце, де лежала кохана, було ще тепле, й він горнувся до постелі, усвідомлюючи, що більше ніколи не побачить Саламіни.

VIII

За сто кілометрів від Ізміру лежить під небом відкопане, як і Помпеї, зникле у давнину місто Ефес.

Письменники, які виїхали автобусами на екскурсію, уважно слухають гіда. Ось на цьому місці стояла найвеличніша поганська святиня – храм Артеміди, – підпалена колись Геростратом. А на тій он горі, під самим небом, колишня тюрма, бачите руїни? Там сидів ув'язнений за зневагу богині апостол Павло... А ще гласить легенда, що в Ефесі померла на руках Івана Богослова Божа Мати... Трохи далі, потім глянете, височить уціліле приміщення бібліотеки, а навпроти нього, теж добре збережений, – громадський туалет...

"А в Помпеях, – зауважив пан Єжи, – зовсім неушкодженим залишився будинок розпусти – з найшкандальнішими мозаїчними візерунками..."

"Цей факт ще раз підтверджує істину, що час дбайливо зберігає найнеобхідніші для людини інститути", – посміхнувся гід.

"І засвідчує водночас високий рівень первісної цивілізації", – промовив Тарас.

"Над якою ми не надто високо піднялися", – додав пан Єжи.

"А може, й не досягли її рівня, – розтулив урешті вуста для слова завжди мовчазний Данило. – Ганебне ім'я Герострата пам'ятаємо й донині, а ось хто розпорядився висадити в повітря Михайлівський собор у Києві, ми вже й забули... А свого Погружальського – спеціаліста з підпалів бібліотек – античні греки, як видно, не мали..."

"Поїдемо в Помпеї, Корнильцю! – аж навшпиньки стала Еліта. – Я б хотіла поглянути..."

"Борделів нині повно в світі, люба, не конче добиратися до Везувія, – відказав Корнило. – Є вони, напевне, і у Варшаві".

"Але ж мозаїки, мозаїки!" – зітхнула Еліта.

"А й справді – який матеріал для еротичної поезії!" – засміявся Корнило.

Екскурсанти розбрелися поміж руїнами, а гурт польських та українських письменників, які за час круїзу міцно здружилися, зупинився перед бібліотечним гмахом.

Політолог Микола й філософ Тарас знову встрягли в суперечку: чи має право література заангажуватися в політику.

"Та невже ти вважаєш, Миколо, що прадавні пергаментні сувої, які дві тисячі років тому лежали на цих самісіньких мармурових поличках, не мали жодного стосунку до державотворення Еллади – а може, то була "Антігона" Софокла або "Прикутий Прометей" Есхіла".

"Античні драматурги, Тарасе, творили за найвищими естетичними законами, а політикою займалися імператори".

"Всі вони були однаково заангажовані в державотворчий процес, а як же інакше?"

"Ти свої літературні теорії завжди прив'язуєш до нинішнього дня, проте мусив би знати, що між стародавнім мистецтвом, яке певною мірою було ілюстрацією до історії, і чистою естетикою нашого часу існує велика різниця".

"Що ж, тоді – нинішні письменники мають витати в емпіреях й бути байдужими до того, приміром, якою є наша сьогоднішня влада – українською чи антиукраїнською, з кого формується в нас провідна верства – з політиків чи політиканів, з чесних чи підкупних осіб, з героїв чи боягузів, з мудреців чи дурнів, та невже ти хочеш, щоб новітній літературний процес став аморфним, яловим?"

До Северина доходив зміст суперечки друзів, проте він сприймав її байдуже – був відсутній, перебував і досі в тенетах солодкої ночі, які, немов іржа, проїдало усвідомлення, що Саламіні більше ніколи не зустріне; душу Майстра вихолоджувала порожнеча, і в неї вповзав моторошний спогад про вчорашню зустріч з червоноголовим привидом, який напророкував загибель того всього, чим Северин досі жив; була то ява чи видиво, не міг тепер збагнути Майстер, але ж ось і зараз – реальний, в людській іпостасі

привид з червоним волоссям і косичками робить кола дов-
круж екскурсантів і приглядається до облич, ніби шукає
собі спільників; ніхто на нього не звертає уваги, всі вже
встигли звикнути до дивака, а він кружляв і все вдивлявся
в гору, на якій бовваніли руїни прадавньої тюрми; та не-
вже від неї має розпочатися нова епоха – Господи, а якою
ж вона буде?; червоноголового запримітив Степан і звер-
нув Данилові на нього увагу.

"Чий він?" – запитав Данило.

"Певне, всесвітній", – відказав Степан.

"Літературний безбатченко?"

"А тобі доконче треба, щоб усі оспівували батьківські
пороги й водно вигукували: – Слава Україні?"

"Навіщо вигукувати – треба в кожне слово вкладати ту
славу, людина ж мусить мати матір".

"Дай спокій, пора позбутися нарешті тих слинявих
скиглів – рідна мати моя, ти ночей не доспала".

"І шельмувати матерів, як ото ти спробував у своєму
екзерцисі?"

"Це лише початок, ми здеремо святенницькі маски з усіх
ідолів, у тому числі з п'яного Шевченка, закомплексованої
Лесі й продуцента світової графоманії Франка!.."

Почувся лункий виляск, Степан хитнувся від ляпаса,
капелюх з обвислими крисами злетів додолу – і тут стало-
ся щось зовсім фантазмагоричне: Майстер побачив, як до
Степана підбіг червоноголовий, котрий пильно прислухався
до суперечки, зняв червону з косичками перуку й натягнув
Степанові на голову; цієї мізансцени, мабуть, ніхто крім
Северина не помітив, тільки хтось охнув: "А він посеред
нас!" Новий червоноголовий безпечно стояв серед гурту, а
крутою стежкою на гору, до тюрми апостола Павла, спи-
нався голомозий чоловічок. Майстра дійняв містичний
страх: чей усе відбувалося так, як напророчив учора при-
вид. Северин вигукнув: "Заверніть його, він пропаде!"

"Про кого ви, Майстре?" – запитав Тарас, з тривогою
приглядаючись до зблідлого Северина.

"Червоноголовий пішов на гору!"

"Отямтеся, он він стоїть".

"Так це ж Степан, а куди той пішов?"

"До предків", – хтось пожартував.

"Але ж безбатченки предків не мають, – не вгавав Северин, – гукніть йому!"

"Якою мовою?"

"Не знаю..."

"Вгамуйтеся, Майстре, ви, певне, зморилися від спеки", – припадав біля Северина Тарас.

"Але ж добре подумайте: може, червоноголового зовсім і не було, тільки маска мандрує поміж нами?"

Втім пролунав з мегафона голос екскурсовода: "Запрошуємо всіх до автобусів! Надійшло тривожне метеорологічне повідомлення: з Дельф іде до нас шторм. Усім негайно зайняти свої місця!"